

ВІДГУК

офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора
завідувача кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Гоцуляка Юрія Вікторовича

на дисертацію

Карасьова Валентина Івановича на тему: «Реституція як напрямок реалізації
концепції перехідного правосуддя в Україні: теоретико-правовий аспект»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Дисертаційне дослідження Карасьова Валентина Івановича присвячено проблематиці, що має безпосереднє значення для сучасної теорії держави і права, правотворчої та правозастосовної практики. Масштабні порушення майнових прав, зумовлені збройною агресією Російської Федерації проти України, руйнування житла та інфраструктури, втрата контролю над майном на тимчасово окупованих територіях і необхідність забезпечення реального відшкодування постраждалим зумовлюють потребу у формуванні цілісної правової моделі реституції.

Наукова актуальність роботи визначається тим, що реституцію розглянуто не лише як традиційний цивільно-правовий спосіб повернення майна або виплати компенсації, а як самостійний напрям реалізації концепції перехідного правосуддя. Така постановка питання дозволяє поєднати у межах одного дослідження загальнотеоретичні уявлення про справедливість і відновлення порушеного правового стану, міжнародно-правові засоби відповідальності держави-агресора, національні компенсаційні процедури, судовий захист, доказування та цифрові інструменти фіксації шкоди.

Особливого значення обрана тема набуває з огляду на те, що українська система відшкодування шкоди формується одночасно під час триваючої

агресії та підготовки до повоєнного відновлення. Законодавчі й інституційні рішення ухвалюються поступово, а національні механізми мають бути сумісними з Реєстром збитків, майбутньою Комісією з розгляду заяв і Фондом компенсацій. За таких умов доктринальне визначення місця реституції у системі перехідного правосуддя є необхідною передумовою послідовної державної політики.

Актуальність роботи посилюється й тим, що автор аналізує не тільки кінцеву виплату або повернення майна, а весь правовий процес відновлення, який охоплює документування шкоди, підтвердження статусу потерпілої особи, встановлення причинно-наслідкового зв'язку, оцінку доказів, доступ до національних і міжнародних процедур, ухвалення та виконання рішень. Такий підхід відповідає потребі переходу від фрагментарного реагування на окремі види збитків до системного відновлення порушених прав.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (державний реєстраційний номер УкрІНТЕІ 0118U001384). Зміст роботи узгоджується з тематикою зазначеного наукового напрямку, оскільки безпосередньо стосується забезпечення прав людини, відновлення порушеного правопорядку та розвитку правових інституцій в умовах воєнного і повоєнного періодів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення зі змістом роботи дає підстави стверджувати, що сформульовані автором положення є логічно взаємопов'язаними, належно аргументованими та відповідають визначеним меті, об'єкту, предмету і завданням дослідження. Автор послідовно переходить від історико-правових і філософсько-правових

передумов перехідного правосуддя до аналізу міжнародного досвіду, а надалі - до оцінки українських механізмів та формулювання пропозицій щодо їх уніфікації.

Методологічна основа дослідження відповідає складності обраної проблематики. Системний підхід використано для розгляду реституції у взаємозв'язку з іншими напрямками перехідного правосуддя; функціональний - для визначення її ролі у відновленні порушених прав і довіри до держави; раціональний - для логічного впорядкування теоретичного, нормативного та прикладного матеріалу. Автор застосовує аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, узагальнення та конкретизацію, діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-юридичний методи, метод правового прогнозування та системного аналізу джерел.

Обґрунтованість висновків забезпечується широкою нормативною, доктринальною та емпіричною базою. У роботі опрацьовано міжнародні документи, акти ООН і Ради Європи, законодавство України, підзаконні нормативно-правові акти, практику національних судів, Європейського суду з прав людини та міжнародних арбітражів, матеріали Реєстру збитків, аналітичні звіти RDNA, KSE Institute, UNDP та інші джерела. Список використаних джерел налічує 262 найменування, що свідчить про належну глибину опрацювання теми.

Структура дисертації логічно підпорядкована поставленій меті. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг становить 290 сторінок, із них 237 сторінок основного тексту. У першому розділі досліджено теоретичні засади, історію становлення перехідного правосуддя та зміст реституції. Другий розділ присвячено наслідкам збройної агресії, міжнародному досвіду та правовим засадам фіксації збитків. У третьому розділі проаналізовано систему українських механізмів, проблеми їх інституціоналізації та напрями уніфікації законодавства.

Позитивно слід оцінити регіональний принцип побудови порівняльно-правового аналізу. Досвід окремих країн Європи, Латинської Америки та Африканського континенту розглянуто не як набір готових для запозичення моделей, а як джерело окремих процедурних та інституційних рішень. Автор обґрунтовано наголошує на необхідності їх адаптації до масштабу завданої Україні шкоди, триваючого характеру агресії та міжнародно-правової природи відповідальності держави-агресора.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації полягає у комплексному теоретико-правовому осмисленні реституції як напряму реалізації концепції перехідного правосуддя в Україні та у формуванні системного бачення механізмів відновлення порушених майнових прав. До найбільш значущих результатів роботи належать наведені нижче положення.

- уперше обґрунтовано роль реституції як самостійного напряму реалізації концепції перехідного правосуддя та як системоутворювального елементу відновлення порушених майнових прав, що поєднує документування шкоди, компенсаційні процедури, судовий захист, інституційне відновлення довіри й міжнародно-правові засоби реалізації відповідальності держави-агресора;

- здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз міжнародного досвіду реалізації реституційних механізмів у державах Європи, Африки та Латинської Америки й визначено елементи, придатні для адаптації в Україні;

- обґрунтовано можливість використання доктрини *alter ego* як інструменту протидії зловживанню державним імунітетом у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією;

- сформульовано пропозиції щодо правового закріплення доказового значення рішень національних судів України у процедурах розгляду заяв до Реєстру збитків та майбутнього міжнародного компенсаційного механізму;

- удосконалено авторське розуміння реституції як комплексного правового механізму, класифікацію механізмів фіксації та відшкодування

шкоди за національним, міжнародним і гібридним рівнями, а також підходи до гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами;

– подальшого розвитку набули положення щодо інтеграції національних реєстрів із міжнародними інституціями, ролі цифрових інструментів у фіксації шкоди та формування Фонду компенсацій як складової міжнародного компенсаційного механізму.

Зазначені положення мають ознаки наукової новизни, є результатом авторського узагальнення значного масиву теоретичного і практичного матеріалу та становлять внесок у розвиток доктрини перехідного правосуддя. Особливо вагомою є спроба пов'язати загальнотеоретичне визначення реституції з конкретною інституційною архітектурою, що включає національні процедури, судові рішення, Реєстр збитків, Комісію з розгляду заяв і майбутній Фонд компенсацій.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Теоретичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні наукових уявлень про правову природу реституції, її співвідношення з іншими елементами перехідного правосуддя та функціонування у приватно-правовому, публічно-правовому й міжнародно-правовому вимірах. Сформульовані положення можуть бути використані у подальших дослідженнях загальної теорії права, прав людини, міжнародного публічного права та повоєнного відновлення.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання її висновків у правотворчій діяльності під час підготовки рамкового акта або комплексних змін до законодавства про відшкодування шкоди, у діяльності органів державної влади та судів під час фіксації збитків і оцінки доказів, у розробленні процедур взаємодії національних реєстрів із міжнародним компенсаційним механізмом, а також у навчальному процесі під час викладання дисциплін, пов'язаних із правами людини, перехідним правосуддям та міжнародним гуманітарним правом.

Окремої позитивної оцінки заслуговують пропозиції щодо уніфікації понятійного апарату, загальних вимог до доказування, визначення причинно-наслідкового зв'язку між агресією та шкодою, а також нормативного врегулювання міжінституційної взаємодії. Їх реалізація може сприяти підвищенню передбачуваності та доступності компенсаційних процедур для фізичних і юридичних осіб.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях здобувача. За темою дисертації опубліковано 14 наукових праць, з яких 6 - у фахових виданнях України, 1 - у науковому періодичному виданні, що індексується у наукометричній базі Scopus, і 7 - у збірниках матеріалів наукових конференцій. Тематика публікацій охоплює історико-правові аспекти перехідного правосуддя, реституцію як його елемент, доктрину alter ego, нормативно-правове забезпечення реституції, документування порушень майнових прав, інституційні виклики, цифрові технології та судову практику відшкодування збитків.

Зміст опублікованих праць відображає основні наукові результати дисертації та підтверджує належний рівень їх апробації. Кількість і характер публікацій відповідають установленим вимогам до висвітлення результатів дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії.

Оцінка мови та стилю дисертації. Робота написана державною мовою з використанням сучасної правничої термінології. Виклад матеріалу є послідовним, аргументованим і загалом відповідає вимогам академічного юридичного дискурсу. Автор коректно розмежовує власні висновки та позиції інших дослідників, належно оформлює посилання, а структура розділів і висновків забезпечує логічне сприйняття результатів.

Оформлення роботи відповідає загальним вимогам до дисертацій. Текст містить необхідні структурні елементи, українську й англійську анотації, перелік публікацій, зміст, вступ, основну частину, висновки та список використаних джерел. Виявлені поодинокі редакційні або стилістичні

неточності не мають системного характеру та можуть бути усунуті під час підготовки матеріалів до оприлюднення.

Вимоги академічної доброчесності. Дисертація містить результати самостійного дослідження здобувача. При ознайомленні з текстом не виявлено підстав для висновку про некоректне використання запозичених ідей або результатів інших авторів. Джерела наукових положень і фактичних даних позначено посиланнями, а авторські висновки сформульовано у межах власного аналізу нормативного, доктринального та емпіричного матеріалу.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи загальний науковий рівень дисертації, вважаємо за необхідне звернути увагу на окремі положення, що можуть стати предметом фахової дискусії під час публічного захисту.

1. У дисертації слушно підкреслено специфіку української моделі перехідного правосуддя, окремі інструменти якої застосовуються ще в умовах триваючої збройної агресії, а не лише після завершення конфлікту. Водночас теоретичний аспект роботи міг би бути посилений більш виразним визначенням часових і правових меж такого «переходу», зокрема з'ясуванням того, з якого моменту допустимо говорити про функціонування перехідного правосуддя, які його заходи можуть реалізовуватися під час воєнного стану та за якими критеріями вони мають трансформуватися у повоєнну модель. Уточнення цієї позиції посилило б концептуальну завершеність авторського підходу, не змінюючи його загальної обґрунтованості.

2. Автор послідовно пов'язує реституцію не тільки з відновленням майнових прав, а й із відновленням справедливості та довіри до державних інституцій. Разом із тим механізм переходу від індивідуального майнового поновлення до ширших суспільних результатів примирення, реінтеграції деокупованих територій, формування культури пам'яті та відновлення соціальної довіри розкрито переважно на рівні загальних положень. Під час захисту доцільно пояснити, за яких інституційних і соціальних умов

реституційне рішення набуває не лише компенсаційного, а й відновлювального суспільного ефекту.

3. До науково значущих результатів віднесено класифікацію механізмів фіксації та відшкодування шкоди за національним, міжнародним і гібридним рівнями функціонування. Такий поділ є продуктивним, проте потребує додаткового обґрунтування визначальної класифікаційної ознаки, якою можуть бути джерело правового регулювання, склад органу, порядок фінансування, юрисдикція чи спосіб виконання рішень. Це особливо важливо для механізмів, які одночасно спираються на національні реєстри, міжнародні інституції та внутрішньодержавні процедури виконання. Більш чітке окреслення меж гібридної моделі підвищило б методологічну точність запропонованої класифікації.

Висловлені зауваження мають дискусійний і рекомендаційний характер, не заперечують достовірності основних результатів, не знижують теоретичної та практичної цінності дисертації та можуть бути враховані автором у подальших наукових розробках.

Загальний висновок. Дисертація Карасьова Валентина Івановича на тему «Реституція як напрямок реалізації концепції перехідного правосуддя в Україні: теоретико-правовий аспект» є самостійною, завершеною та цілісною кваліфікаційною науковою працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що мають істотне значення для розвитку загальної теорії права, доктрини перехідного правосуддя та правового забезпечення відновлення порушених майнових прав.

Зміст дисертації відповідає спеціальності 081 «Право», поставлені мета і завдання досягнуті, висновки належно аргументовані, а результати оприлюднені у достатній кількості наукових праць. Робота відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії та вимогам академічної доброчесності.

З урахуванням викладеного можна констатувати, що Карасьов Валентин Іванович за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Дата: «14» жовтня 2026 р.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії, історії держави і права та
філософії права Донецького національного
університету імені Василя Стуса

Юрій ГОЦУЛЯК

